

1575 *Margriete Cornelis Lijster's dochter* beleend onder hulde van haar vader na opdracht door Gerrit Geritszoon van Amersfoort. Margriete overleed in 1598 als echtgenote van *mr Herman de Jonge, advocaat*.

Arnhem

dr A. Johanna Maris

Poggenbeekstraat 44

- 1) Maandblad Oud-Utrecht, 57e jrg. nr. 11, november 1984, blz. 174.
- 2) A. J. Maris, Repertorium op de Stichtse Leenprotocollen uit het Landsheerlijke Tijdvak, I. De Nederstichtse Leenacten (1394-1581), Ministerie van O.K.W. 's-Gravenhage 1956.

LAMBERT VAN VELDHUYZEN EN ZIJN CONTACTEN MET GELEERDE TIJDGENOTEN

Lambert van Veldhuyzen, die dit jaar 300 jaar geleden overleed, is een typisch voorbeeld van een geleerde uit de late renaissance.

Geboren in 1622 te Utrecht, studeerde hij zowel filosofie als theologie en geneeskunde aan de Utrechtse universiteit, waar hij zich in september 1643 liet inschrijven. Als magister philosophiae staat hij in het Leidse album studiosorum vermeld, wanneer hij op 16 mei 1647 aan deze universiteit zijn studie voortzet. Maar uiteindelijk zal hij naar Utrecht terugkeren om er op 7 februari 1650 de doctorsgraad in de medicijnen te behalen.

Hij vestigt zich in de Domstad als medicus/practicus en staat bekend als een ijverig voorvechter van de Cartesiaanse wijsbegeerte.

Niet alleen als medicus neemt hij een vooraanstaande plaats in Utrecht in, maar ook zijn bestuurlijke kwaliteiten worden hoog gewaardeerd. In 1665 is hij één der bewindhebbers van de W.I.C. en in 1667 wordt hij lid van de vroedschap in zijn geboortestad. In 1672 - hij is dan intussen schepen geworden -, overhandigt hij de stadssleutels aan de Franse bezetters.

Na het keren van het tij in 1674 wordt hij niet meer opnieuw in de stadsregering herkozen.

Als ijverig Cartesiaan sympathiseerde Van Veldhuyzen met de zg. Collegianten en kwam mede daardoor in conflict met de staatskerk. Zijn afwijkende mening legde hij in 1656 in geschrift neer: „Bewijs Dat noch de Leere van der Sonne stilstant, En des Aertryx Bewegingh, Noch de gronden van de Philosophie van Renatus Des Cartes strijdig syn met Godts woort, etc". Hij was dan ook een geducht tegenstander van de theologen Voetius, vader en zoon, tegen wie hij zich in de voorrede van zijn boek *Tractatus duo medico-physici, unus de Liene, alter de Generatione* (Utrecht, 1657) richtte.

Dit geschrift is het enige medische werk dat Van Veldhuyzen het licht heeft doen zien. Op 5 november 1685 overleed Van Veldhuyzen, die, zo geen sympathisant, dan toch wel niet onwelwillend stond tegenover Spinoza's leerstellingen, in de ouderdom van 63 jaar.

Is het hierboven gememoreerde de doorsnee levensloop van een Hollandse geleerde uit de 17e eeuw, bijzondere redenen om dit thans aan de verge-

Portret van dr. L. van Velthuyzen (1622-1685), toegeschreven aan Jan van Wijckersloot, 1665. Cat. Centraal Museum 1952, nr. 361. Foto: Iconografisch Bureau, Den Haag.

telheid te ontrukken zouden er niet zijn, ware het niet dat Van Veldhuyzen over verschillende wetenschappelijke onderwerpen met geleerde tijdgenoten heeft gecorrespondeerd en geschreven.

In zijn tijd waren er nog nauwelijks wetenschappelijke tijdschriften. Pas in 1666 verscheen het eerste deel van de *Philosophical Transactions* van de Royal Society in Londen, wat beschouwd kan worden als het eerste jaarboek van een wetenschappelijk genootschap. De *Journal des Scavans* en de *Giornale de Letterati* zijn in deze zelfde periode in resp. Frankrijk en Italië van de grond gekomen. Wilde men in contact komen met andere geleerden en met elkaar van gedachten wisselen over wetenschappelijke proble-

men, dan diende men óf een peregrinatio academica te maken, een studiereis langs buitenlandse hogescholen en wetenschappelijke instellingen, óf men correspondeerde met de betreffende geleerden.

Vaak werd deze correspondentie, als ze van belang werd beschouwd voor anderen, in gedrukte vorm verspreid. De uitvoerige correspondentie bijvoorbeeld, die Antoni van Leeuwenhoek vanaf 1673 tot aan zijn dood in 1723 met de verschillende secretarissen van de Royal Society voerde, werd in het latijn vertaald en gepubliceerd in de hierboven genoemde jaarboeken van de „Koninklijke Sociëteit“, en bereikte op deze wijze een groot geïnteresseerd lezerspubliek.

Ook Van Veldhuyzen heeft een vaak uitvoerige correspondentie gevoerd met verschillende geleerden in binnen- en buitenland. Hierin komt hij naar voren als iemand die een wijde en vaak diepgaande belangstelling had voor verschillende geleerde en wetenschappelijke onderwerpen en onderzoekingen, die nu niet direct tot zijn eigen vakgebied, de praktische geneeskunde, behoorden.

Nadat in 1670 de eerste druk was verschenen van Spinoza's *Tractatus theologicopoliticus*, welk boek Spinoza in korte tijd zowel beroemd als berucht zou maken in geheel West-Europa, schreef Van Veldhuyzen in begin 1671 aan de Rotterdamse chirurgijn Jacob Ostens (1625-1678) een uitvoerige brief waarin hij de inhoud van dit boek fel aanviel en Spinoza van atheïsme betichtte.

Ostens, die zeer bevriend was met Spinoza, stuurde deze brief aan Spinoza door, zonder de naam van de afzender, Van Veldhuyzen, te vermelden. Spinoza heeft deze aantijging naast zich neergelegd en schreef Ostens:

„Eerstens zegt hij dat het er weinig op aankomt te weten tot welk volk ik behoor of welke levenswijze ik leid. En toch, had hij dit geweten, dan zou hij er niet zo gemakkelijk toe zijn gekomen te zeggen dat ik het atheïsme verkondig. Want godloochenars plegen onverzadelijk te zijn in hun zucht naar rijkdom en eer, dingen waarom ik mij nooit heb bekommerd, zoals allen weten die mij kennen. Voorts zegt hij, om zijn doel makkelijker te bereiken, dat ik niet ontbloot ben van talent, teneinde de mensen er gemakkelijker van te kunnen overtuigen dat ik met sluwe en slinkse bedoelingen en met boos opzet de verderfelijke stellingen der deïsten heb bepleit. Hieruit blijkt duidelijk dat hij mijn redenering niet heeft begrepen“.

Toen Spinoza in 1673 enkele weken in Utrecht verbleef, heeft hij daar vaak met Van Veldhuyzen van gedachten gewisseld en is de verhouding tussen beide mannen op slag verbeterd.

Van Veldhuyzen waardeerde Spinoza sedertdien veel meer al onderschreef hij zijn leer geenszins. Ook Spinoza blijkt Van Veldhuyzen als een bijzonder oprecht man hoog aangeslagen te hebben.

Ook met de Amsterdamse burgemeester Johannes Hudde (1628-1704) heeft Lambert van Veldhuyzen nauw contact gehad, zij het in verband met onderwerpen, die van een geheel andere orde waren, dan waarover hij met Spinoza van gedachten wisselde.

Met Hudde verstond hij zich over onderzoek in de microscopisch kleine wereld.

Ook 13 oktober 1657 schreef Hudde hem over zijn plannen om, zodra hij zich de basis-kennis van de geneeskunde had verworven, door middel van vergrootglazen de dierlijke voortplanting te gaan bestuderen.

In de tweede helft van de 17e eeuw stond het microscopisch onderzoek, hoewel dit nog in de kinderschoenen stond, in het centrum van de belangstelling bij een groot aantal geleerden in West-Europa.

Jan Swammerdam (1637-1680), de Amsterdamse apothekerszoon, die bij Van Leeuwenhoek in Delft de microscopisch kleine wereld voor het eerst had waargenomen door de glazen bolletjes waarvan deze laatste zich bediende voordat hij zijn zelf geslepen lensjes benutte voor zijn ontdekkingen, schrijft nl. in zijn *Bijbel der Nature* op pagina 377:

„... gelyk my dat de naauwkeurige Leeuwenhoek tot Delft het eerste onder een vergrootglas naar de uitvinding van den Heer Burgemeester Hudde tot Amsterdam getoond heeft...“

Zo is het Van Leeuwenhoek geweest, die Swammerdam het eerste op de „microscopjes“ van Hudde opmerkelijk heeft gemaakt.

In de relatief kleine groep geleerden die zich in ons land met microscopisch onderzoek heeft beziggehouden, neemt ook Van Veldhuyzen een belangrijke plaats in. Over en weer is er steeds een uitvoerige correspondentie tussen de heren over onderwerpen die zij bestuderen.

Zo zijn er twee brieven van Van Leeuwenhoek bekend, gericht aan Van Veldhuyzen, die eerder een kleine wetenschappelijke verhandeling zijn dan een eenvoudige brief.

De eerste brief, gedateerd 11 juli 1679, handelt over het onderzoek van tophi bij een lijder van jicht, waarbij Van Leeuwenhoek een beschrijving geeft van de spitse natrium-uraat kristallen, die hij onder de microscoop heeft bestudeerd. Uitvoerig brengt hij onder woorden op welke wijze zijns inziens deze kristallen bij jichtlijders ontstaan. Een extract van deze brief aan Van Veldhuyzen heeft Van Leeuwenhoek met een begeleidend briefje gestuurd naar Robert Hooke, de secretaris van de Royal Society, in oktober 1679.

In november 1679 schrijft Van Leeuwenhoek opnieuw een brief aan de „Seer geleerde Heer Velthuyzen“, waarin hij een vervolg geeft van zijn microscopisch onderzoek. Tevens schrijft hij Van Veldhuyzen in deze brief over de invloed van keukenzoutkristallen op het menselijk lichaam. Tenslotte informeert Van Leeuwenhoek Van Veldhuyzen over het nut van theedrinken op de volgende wijze:

„... Ick ben gansch geen wijn-drincker, maer als ick een gast heb, ofte een anders gast ben, en bij die occasie des avonts een glas te veel drinck, soo ben ick des anderen daegs vrij sieck: ja al mijn leden doen mij seer, en om mij te herstellen, drinck ick dan smorgens 8. à 10. kopiens thee, niet gelijk veel de thee drincken om een quart van een ure een kopie, en dat noch als de hitte daer van is: Maer ick drinck het kookende heet, en daer beneffens alle de koppiens soo kort ach-

ter een, dat ick mij selven geen tijt geeff om eenich discours tusschen beijde te voeren. Waer door ick dan soo kome te sweeten, dat niet alleen de droppe- len sweet bij mijn aengesicht neder loopen, maer mijn hemt aen mijn lijff nat besweet is, en door soodanich thee drincken, ben ick aenstonts weder herstelt. Ick wil UEd: in gedachten geven, off men door soo danich Thee drincken, geen veranderingh in dick en sout bloet soude kunnen te weegh brengen. Wat mij belangt ick stel vast dat ick door soodanich sweeten, veel scharpe deelen door de huidt drijff, in welke plaets weder komt het thee water, dat ick oordeel geen hinder doen kan, aen een lichaem dat niet veel en arbeit, maer seer voor deelich is.

Ick soude hier wel meerder speculatiën bij voegen maer ick wil UEd: in soo een sware studie als UEd: tegenwoordich is niet vorder moeijelijck vallen. Alleen wil ick hoopen, dat dese mijne geringe speculatiën, ten goede sal op nemen en voor namentlijck, als UEd: gedencd wie dat ick ben. Soo UEd: eenigen tijt kan uijtvinde(n) om mij UEd: gevallen hier over te laten toe comen, t sal mij aen genaem sijn. afbreckende blijve na presentatie van mijn geringen dienst.

Mijn Heer Ued: Onderdanige Dienaer
Antonj Leeuwenhoek

Hoewel Van Veldhuyzen, zowel in het Nederlands als in het Latijn veel heeft gepubliceerd, zijn van verschil- lende van zijn geschriften geen afzonderlijke uitgaven bekend. Uit zijn verzamelde werk, dat in 1680 te Rot- terdam als *Lamberti Veldhuysii Ultrajectini Opuscula* in twee delen van de pers kwam, zijn we geïnfor- meerd over zijn gehele oeuvre.

Op 5 november 1685, thans 300 jaar geleden, stierf Van Veldhuyzen in Utrecht. Een voorstander van de

leer van René Descartes en een bestrijder van Spino- za, ondanks de sympathie, die hij voor deze geleerde voelde. Tevens was hij een man met vele bestuurlijke capaciteiten, maar daarnaast was hij een geleerde met een ruime belangstelling voor het microscopisch onderzoek, waarvoor mede door de onderzoekingen van Van Leeuwenhoek, Swammerdam en Hudde hier te lande veel belangstelling bestond en waarover uit- voerig per brief werd gediscussieerd.

Delft
Van der Dussenweg 14

Dr. H. L. Houtzager

Literatuur

Alle de brieven van Antoni van Leeuwenhoek. Deel III. Brief nr. 50 en 52.

De originele brieven berusten bij de Gemeentelijke Archief- dienst Delft. III B 58.

Biographisches Lexikon hervorragender Ärzte (1962 repr.) Deel V, 723.

Neelv Nederlands Biografisch Woordenboek. Deel IV, Kol 1368-1370.

Lindeboom, G. A. (1981) Jan Swammerdam als microscop- ist. Tsch. Gesch. Gnk. Natuurw. Wisk. Techn. jrg. 4, nr. 2, 87-110. Idem: (1984) Dutch Medical Biography. Rodopi, Amsterdam. kol. 2032.

Meijer, W. (1897) Brieven van en aan B. de Spinoza (uit het latijn vertaald) Brief nr. 43.

Rozenmond A. J. H. (1982) Antoni van Leeuwenhoek en de Gemeentelijke Archiefdienst Delft. In: Van Leeuwenhoek herdacht. . . Bundeling van de voordrachten gehouden op het symposium georganiseerd ter gelegenheid van de herden- king van de 350ste geboortedag van Antoni van Leeuwen- hoek, onder redactie van Houtzager, H. L. en L. C. Palm. Serie-uitgave van het Genootschap Delfia Batavorum nr. 8. Schierbeek, A. (1950) Antoni van Leeuwenhoek zijn leven en werken. Deel I, Lochem, 94.

vanaf 30-8-1984

NIEUWE LEDEN

Mw M. A. Aghina, Utrecht
Mw E. J. van Amijden-Lindauer,
Utrecht
A. de Baar, Zeist
I. A. Bakker, Amstelveen
W. D. Bastiaan, Vianen
S. T. Beens, Utrecht
W. A. van Beers, Utrecht
A. N. Beets, Utrecht
Mw T. J. E. de Beus, Utrecht
H. J. van Blaricum, Utrecht
W. A. C. van Blaricum, Utrecht
Mr N. Bolkestein, Deventer
Drs A. Boon, Utrecht
J. Bosch, Utrecht
J. P. Bostelaar, Utrecht
Mw E. F. de Breuk, Utrecht
Mw Th. M. van den Broek-
Verbeek, Utrecht
G. A. Broer, Utrecht
Mr dr V. A. M. van der Burg,
Zeist
H. Bijsma, Utrecht

W. F. Cornelis, Houten
Mw M. C. Cornelissen, Utrecht
Mw J. Cramer-Boer, Utrecht
Mw L. A. Th. Crone, De Bilt
Stichting CSB-Gebouw, Utrecht
J. B. M. Deth, Utrecht
J. Douwes, Utrecht
J. Eijnhoven, Utrecht
J. de Goede, Utrecht
H. Gouw, Utrecht
F. H. M. Grapperhaus, Wassenaar
C. de Groen, Utrecht
Prof. dr J. van Gijn, Utrecht
J. E. de Haas, Utrecht
Mw A. van der Have, Utrecht
L. J. Heijmans van den Bergh,
Utrecht
Mw A. van Helfteren, Utrecht
Mw N. Holtkamp-Vellinga, Utrecht
Y. Hoogland, Utrecht
Prof. dr R. W. J. N. Hoppen-
brouwers, Utrecht
J. van der Horst, Utrecht

Mw M. H. van den Hout, Utrecht
P. J. Jansen jr, Utrecht
M. C. Jentink, Utrecht
B. Jonker, Utrecht
Mw dr A. Kaars Sijpesteijn, Utrecht
Mw C. P. Kamphuis, Utrecht
Th. C. van Kessel, Maarssen
B. J. Ket, Utrecht
Mw B. H. Kloeke, Utrecht
Mw G. Knol-van Veenendaal,
Bilthoven
S. Knuvelde, Utrecht
Mw mr A. E. M. Th. van der
Kroft, Driebergen
Mw J. van Kuyk, Utrecht
Mw E. Ladage, Utrecht
H. L. F. Lagers, Utrecht
E. Langedijk, Utrecht
J. Leeftang, Utrecht
Mw E. Lensink, Utrecht
A. B. Leusink, Utrecht
Mw T. A. Maas-Brouwer, Utrecht
Th. C. Maier, Utrecht